

Інна Сасенко, вчитель
української мови та літератури
КЗ «Долинський ОЗЗСО І-ІІІ ст. № 4
Долинської міської ради»
Кропивницького району
Кіровоградської області

ЗБІРКА «ПІЗНІ ГРОНА»: ЖИТТЄВА БІОГРАФІЯ ПЕТРА КОСЕНКА

В умовах національного культурно-державного відродження, яке переживає Україна на сучасному етапі, вирішення потребує проблема відновлення та повернення народіві його культурної спадщини. Великий інтерес становить доробок українських письменників діаспори. Стаття присвячена дослідженню життєвої біографії Петра Косенка на матеріалі першої збірки «Пізнi грона», особливостям його індивідуальної творчої манери, взаємозв'язку між реальною та художньою біографією митця.

***Ключові слова:** діаспора, біографія, збірка, сонет, образи, символи, автор.*

За межами України в різні часи і з різних причин опинилося чимало обдарованих митців. Попри свою географічну відірваність від України, вони презентують нашу літературу і відіграють значну роль у розвитку її красного письменства. «Перед нами невідкладне завдання, – наголошував Федір Погребенник, – об'єктивно осмислити й оцінити творчі надбання українських митців у минулому й сучасному, зробити їх надбанням на рідних землях» [8, 6].

Особливої уваги заслуговує постать Петра Косенка – поета, художника, учителя, громадського діяча. Він гідно презентував українське слово в західному світі. Писав поезії, гуморески, репортажі. Друкувався в українській періодичній пресі США, Канади та Європи. У 1989 році в Едмонтоні (Канада) за допомоги Яра Славутича вийшла його перша збірка «Пізнi

рона». Лише після падіння «залізної завіси» твори нашого земляка дійшли до читацького загалу в Україні. Збірки «Любов і туга, туга і любов» (1992), «Трунок Євшану» (1995), «СОНЕТИ» (1999) видрукувано у Києві.

Про поетичний доробок Петра Косенка писали свого часу Яр Славутич, А. Корінь, О. Дмитренко, Г. Чубач, В. Місюра, В. Маруценко.

Більшість біографічних відомостей про долинчанина за народженням стали доступними із спогадів сестри Таран Євгенії Павлівни.

18 червня 1922 року в кіровоградському степовому виселку Волохино (нині частина міста Долинська) у родині залізничного службовця народився Петро Дмитрович Косенко. Після переїзду родини до Нікополя, батька поета, Дмитра Тимофійовича, заарештували і розстріляли. З великими труднощами син «ворога народу» став студентом історичного факультету Дніпропетровського державного університету.

У 1942 році потрапив в оточення під Києвом і був висланий до Німеччини. Там і залишився після війни. 1963 року переселився з родиною до США (Філадельфія), де активізував свою літературну діяльність, яку розпочав ще в шкільні, а згодом – студентські роки.

Петро Косенко формувався у складний період, перебуваючи між двома світами: демократичним суспільством західних країн та постійним гнітом радянського тоталітаризму, де залишилася його родина. Тому важливим залишається врахування біографічних та суспільно-політичних чинників, які, безумовно, впливали на формування письменника.

Період політичних трансформацій та соціально-економічні перетворень на зламі 1980 – 1990-х років багатий на різні події у житті поета: співпрацю з емігрантською інтелігенцією, втрату дружини, із якою прожили в злагоді сорок років.

Окреслюючи життєпис поета на фоні історичних подій того часу, за допомогою документів і свідчень ми занурюємося в духовний світ творчої особистості. Такий підхід допомагає відтворити життєвий шлях митця,

ключові віхи творчого становлення поета у першій збірці «Пізнi грона», що написана протягом семи-восьми рокiв.

Яр Славутич у передмовi до зiрки «Пiзнi грона» пiдносить на один рiвень творчiсть Петра Косенка з Микитою Мандриком, що дав українськiй лiтературi новi теми, та Жозе-Марiа де Ередiа, який на схилi лiт видав одну книгу, що принесла безсмертя.

У першiй збiрцi сонети не погруповано в цикли, не збережено хронологiї, не мають вони й назв – самi числа, за iдентифiкацiю служить перший рядок. Петро Косенко розкриває в поезiї свiй внутрiшнiй свiт, пiзнає iстини, однак постiйно відчуваються меланхолiйно-тужливи iнтонацiї, настрої розпачу й вiдчаю, намагання вирiшити одвiчне питання буття, а також осмислення смертi.

Петро Косенко видрукував десятки й десятки творiв, серед них – епiчні поеми, драматичнi новели у вiршах. Але душа найбільше прикипила до яскравих, нiжних сонетiв.

Сонет (iтал. sonetto – звучати) – лiричний вiрш, що виродився в добу романтизму, став улюбленою формою «парнасцiв» (Ж.-М. де Ередiа, Ш. Леконт де Лiль) та символiстiв. В українськiй поезiї з'явився 1830-го, його освоювали А. Метлинськiй, М. Шашкевич, Ю. Федькович, Б. Грiнченко, Леся Українка та iн. Найповнiше сонет розкрив свої внутрiшнi можливостi у творчостi I. Франка, ввiйшовши у практику українських поетiв ХХ ст. (М. Зеров, М. Рильськiй, Б.-I. Антонич, Д. Павличко та iн.). Сонет сприяє дисциплiнуванню поетичного мовлення. Адже кожна з чотирьох його частин (два чотиривiршi та два тривiршi) має бути синтаксично викiнченою... Крiм цього, можливи також неканонiчнi форми сонета, наприклад, «хвостатi сонети» («сонет з кодою»), «безголовi», «кульгавi», напiвсонети [7, 634].

Отже, П. Косенко мав добрих попередникiв i знав, у кого вчитися. Орiєнтуючись на класичнi канони, творчо пiдходив до осмислення традицiйних рис сонетописання. При читаннi збiрки П. Косенка впадає в око той рiзновид сонета, яким слугував М. Зеров – французька форма сонета.

Дана форма незначно відрізняється від італійської, яка складається з двох відкритих чи закритих катренів із перехресним римуванням і двох терцетів з основною схемою ababababccdeed [11, 5].

Щоб краще збагнути будову косенківських сонетів звернемо увагу на 48-й:

Сонете, друже мій! Петрарки і Шекспіри а
Незмінно поклонялись магії твоїй, b
Та кожен з тих співців на голос свій b
Під звуки рідної, а не позиченої ліри. а

Перша частина сонету має дві строфи по 4 рядки в кожній; чергування рим у цих двох строфах кільцеве (охоплююче) римування: абба, абба; рими в обох строфах однакові. В другій частині сонету (в терцетах) дві строфи по 3 рядки в кожній; ці шість рядків зв'язані двома новими римами. Таким чином, схема сонету така: abba, abba, ccd, ede.

Строфічній будові відповідає й тематична. Перша строфа містить в собі закінчену думку, Петро Косенко сонет асоціює із всемогутнім, якому кожен поклоняється по-своєму, для нього він є не тільки другом, а й голосом. Друга строфа є розвитком першої, де поет вказує на нерозривний зв'язок зі своїм народом. Робить висновок у третій та четвертій строфі: нагадує, що ми, нащадки Кобзаря, повинні пам'ятати своє рідне батьківське слово і не діяти відповідно наказу, щоб матеріальні цінності не стали вищими за духовні.

Ще один із найкращих творів П. Косенка, дуже типовий для його сонетописання. Зі слів Яра Славутича: «Прекрасна пластика і контур строгий», чого прагнув його вчитель М. Зеров, спостерігається у 14 сонеті:

Оле! Тремтить земля. Кривавиться арена,
Гасає зранений по ній гаками бик,
А надовкіл – бедлам, гістерика і крик,
І переливами могутня кантилена.

Чудові епітети: *пружиниста хода матадора, його золочені рамена та аскетичний лик* (саме лик, а не лице чи обличчя), *зранений гаками бик, налитий люттю вщерть, проколений на смерть*. Метафори «*тремтить*

земля, кривавиться арена, біснується потвора» додають переживанням читача. Слово «*Оле!*», вжите на початку й наприкінці, додає іспанського колориту, під яким, гадаю, підписався б і сам М. Зеров і похвалив автора. Завдяки шестистоповому ямбові, у Пізніх гронах виразно домінує розлогий епічний стиль, злегка пронизаний ліричним струменем. Без цього останнього епіка не виграла б так успішно, була б сухою [4, 9].

Відомо, що автор цитованого сонета не зазнав життєвих радощів у Венесуелі, але тепер зазнає естетичного захоплення від цього твору український читач.

Відчувається індивідуально-авторський стиль письменника, що формувався у першій збірці «Пізні грона» під впливом соціальних, політичних, світоглядних, філософських чинників, до яких належать, з одного боку, загальнокультурні, літературні традиції європейської та української словесності, з іншого – особистісні чинники, зумовлені індивідуальним світосприйняттям і розумінням автора.

Сучасні дослідники наголошують на необхідності врахування особистості і долі автора для розуміння його творчості. У сонетах збірки «Пізні грона» закодовані біографічні спогади, переосмислено події, які автор перетворює в конкретні картини, «живі» образи, що формують постать ліричного героя.

Біографія Косенка невіддільна від народу, долі України. Мотив туги за Батьківщиною прослідковуємо у пейзажних картинах, що контрастують із тужливим настроєм ліричного героя, підсилюють психологічну напругу зображення: *Зима. Хурделиця. В мою сумну хатину / Вповзають сутінки, вкладаючись до сну* [4.100].

Письменник у лірику вводить образ вітру, стихію повітря, яка несе різні емоції: душевне переживання, тугу й гнів, але одночасно – надію [4. 148]. У сонетах [4.(14, 148)] вітер має необмежені можливості, здається, йому все під силу. Це і не дивно. Вітер у слов'янській міфології та фольклорі має подвійне символічне значення: по-перше, сила, що розвіює людські долі,

навіки розлучаючи із рідним краєм, по-друге, це незнищений вітер життя, постійно у русі, в дії. Після читання сонета вперше впадає у вічі, ніби ліричний герой хоче чути лише добрі вістки про Україну. Проте використані епітети «спрагнена до краю» душа, «непрохана сльозина» вказує на те, що не відступає біль за пережиті події. Підтвердження знаходимо у другій строфі, де герой твору пам'ятає про добу Руїни, а образ матері бачиться в неподільній єдності жінки з образом матері-Батьківщини, що оплакує долю своїх дітей. У другій частині сонета (двох тривіршів) образ Дніпра, до якого лине герой – це точна координата приналежності до землі, до краю, народу, де чути голос Шевченка-пророка, що щасливе життя можливе тільки у незалежній державі.

У сонетах (148,149,151) простежуємо образ човна як символ людського життя. Автор ототожнює себе з ліричним героєм, який мусить віднайти свій шлях: *Посеред річки ген у човнику рибак* [4, 163], *Стрілою, човен мій, неси вперед, неси* [4, 148]. Такі пошуки є важкими для поета, відірваного від родини, Батьківщини. Мотив пекучої туги за втраченою Батьківщиною для письменника став трагедією всього життя. Настрій ліричного героя, сповнений тугою і самотністю, що проходять через поетичний доробок Петра Косенка: *Незбагненим човном я морем буревійним / До порту вічності незборений пливу*. Мотив смерті споріднений із морською стихією, ностальгійний образ моря як утілення небезпеки, випробувань на життєвому шляху, який на думку поета, добігає кінця: *«Вже недалеко й порт, вже ген його вогні, Вже з морем скоро час прощатися мені»* [4, 149].

Петро Косенко використовує у ліриці різноманітні теми та мотиви, що тісно пов'язані із біографією, добираючи різноманітні образи.

Мотив неволі у ліриці Петра Косенка розгортається на тлі реалій життя в Україні у зв'язку з пригнобленням, обмеженням прав людини російського комуністичного панування і «нового порядку» нацистів.

У 1938 році під час масових арештів ув'язнили трьох Косенків. Один із них – батько поета, залізничний службовець.

*Його тоді вели на допит по під руки,
Бо ноги вже давно відмовили служити.
Просив не мучити, просив його добити –
Як довго ще терпіти ті нелюдські муки?*

Читаючи сонет [124], відчуваєш, що вони разом проходять допити, «нелюдські муки», які випали на їхню долю. Автор майстерно змальовує «сталінських сатранів», які швидко фабрикують звинувачувальні документи. Не повернути тих, кого знищили, але не зламали. Використані символи вказують на приреченість: *ніч* – час небезпек, покарання, життя і смерть, *крук* – символ лиха, притім, лиха чорного і смертельно-небезпечного. Дібраний епітет «довга» вказує, що це не короткий проміжок часу, коли судді-круки чинять розправу. В основі сонета – спогади поета, що спливають пекучим болем.

Образ діда Тимофія Григоровича Косенка [88], шляхового обхідника станції Долинської залізниці Знам'янка-Миколаїв, автор показує з величезною любов'ю, повагою та глибокою вдячністю. Використовує низку епітетів-характеристик, які точно передають вдачу діда: *суворий, ніжний, добрячий, завзятий і терплячий*, у той же час прийомом антитези зіставляє із образами «добротворців» – *різних, хижих і метких*. На риторичне питання у сонеті: «*Чи я не твій онук? Чи я не син козачий?*» відповідає з гордістю, що не зрадив свій «*кремезний рід*», і хоч як важко не було, а йшов у житті «*чи по сухім, чи вбрід*». Автор вірить у безсмертя людини, яка залишає по собі добру пам'ять, а її справи продовжують онуки.

*Тож кланяюсь тобі онучечком Богданом,
Гордися правнуком – він теж із козаків.*

Умови та обставини життя, безперечно, мали неабиякий вплив на творчість поета. Кожна людина від народження наділяється правом вільно обирати свій шлях, але на справжню волю (зокрема як свободу) годі сподіватися.

У поезії постає образ «скитальця» [4.102], котрий шукає кращого життя, «і затишок, і спокій». Здається, він знайшов – «я полюбив той край», «хоч в серці і прокляв», бо змушений творити при певних обставинах і у середовищі, у якому йому довелося перебувати («ті всі чужини», «життєві буревії», «страшна та центрофуга»). Прослідковуються мотиви громадянського сумніву, духовної кризи та внутрішнього розпачу («Ми народилися під знаком сліпоти!», «Я славлю, як умію»).

Петро Косенко використовує образ «шляху» («дороги чужини», «стежини моїх мук»), нерозривно пов'язаного із літературними творами, в яких відбивається процес його шукання («бо тільки там ключі від таємниць»). Поет вірить, що діяння людини, його життя буде прикладом, що веде до свободи: «Звикай до болю і терпіння! Вперед! За рідний край, за долю покоління». Факти його особистого життя стають фактами біографії поетичної, що не применшують вартості доробку митця, а відкривають перед дослідниками широкі можливості.

Сонети дають багато інформації про життєву біографію поета. Петро Дмитрович постійно відчував любов матері Єлисавети Пугачівни, тепло, турботу, і це давало йому сили не опускати руки, а прокладати свій шлях.

У жанровому плані можна вважати художньою автобіографією 61 сонет, де автор уславлює материнську любов, яка супроводжує дитину упродовж життя. Композиційно твір розгортається як кілька взаємопов'язаних мотивів. Мотив казкового дивосвіту, яким оточена дитина завдяки старанням материнської турботи, П. Косенко пов'язує з образом «зловіщих Див» та символічних образів. Воду як життєвий шлях у сонеті позначено образами: річечки – мірило сили людини, яку зміг подолати ліричний герой, океани – воля, могутність, небезпека, що його супроводжують. Ще один мотив – боротьба сина, утвердження сильної особистості.

Неодноразово у своїх творах П. Косенко осмислював пережите, намагався зрозуміти самого себе і світ, розмірковував про ті «уроки», котрі

дало йому життя. Худючий чорнороб, що не встиг закінчити третій курс університету, потрапляє у пекло і неприборкано хлюпає межі віч нелюдам свою непокору. Двічі втівав з ешелонів, двічі накладав на себе зашморга – хай ліпше смерть, тільки не рабство. За спробу втечі – жорстокі побої... А били до крові, до безтяму. Не можна не співчувати поетові:

О Боже мій! Невже ж це я?!

Ні! Ні! На самім дні, загорнена в ряднину,

Лежала молодість розтерзана моя!

Молодість в образі дівчини ототожнюється з долею героя, який сповнений гірких і тривожних роздумів про неволю й власне майбутнє.

До нього доля все ж змилювала. У таборі зустрів дівчину Одарію, єдине щастя (але на все життя!), яку тримала на світі така ж пекуча жага живою чи мертвою, а видертися на волю з-за колючих дротів. Із нею відважився на втечу.

Узяв її за руку й з нею в світ побрів.

Метелик чарівний і день, і ніч зорів

І вів мене в незнане вогником вабливим.

Автор вводить фольклорні образи: метелика, що за міфологічним уявленням, – символ душі, безсмертя і воскресіння, здатності до перетворень та вогника, який дарує віру, об'єднує, нагадує про рідну домівку.

Прожили сорок років немов один день. Тепер Філадельфія для нього – то самотність, бо «у 1984 р. поет утратив дружину, внаслідок чого написав кілька добрих сонетів» [4. 6]. Петро Дмитрович використовує у сонетах щемливо-ніжні звертання: «кохана», «суджена моя», «моє єдине щастя», «чаклуночко з вогнем», «моя периночко завітна», «циганочко моя, далека, незабутня». Уголос промовляє, що закоханий, зачарований. Він ще раз переживає щасливі хвилини, проведені разом, перегортаючи «альбом старих світлин, пожовклих, серцю милих». Не під силу йому відвернути «скороминущий плин» часу, на це вказують метафори «сідало сонце», «тане день», «палають зорі» та порівняння «болем, як жаром». І хоч не йде

впевненою ходою, тримаючи міцно кохану за руку (сонет 39), а шкутильгає у життєвому просторі (сонет 42), але в пам'яті тримає її образ, як первоцвіт (сонет 12). Продовжує жити Петро Дмитрович, а поряд любі діти та онуки – красиве продовження його і його незабутньої Одарії.

Спогади про матір, дружину стали основою зображення жіночих образів у збірці «Пізні грона». У якійсь мірі жіночі образи ідеалізовані, наповнені красою й чеснотами, характерним для французької поезії.

Петро Косенко належить до поетів того плану, об'єктивний аналіз творчості яких фактично неможливий без дослідження біографії. Українця з невичерпною вірою в добро і справедливість, з оптимізмом і стійкістю, умінням переносити життєві знегоди. А їх випало на долю Петра Дмитровича чимало. Все, що потім увійшло до його скарбниці творчості, було вистраждано, пережито і оцінено самим письменником. Події свого життя, все те, що вплинуло на нього, відобразив у віршованому слові.

Творчість П.Д. Косенка не вивчена до кінця. Ця постать потребує подальшого ретельного дослідження й популяризації життєвого і творчого шляху, оскільки відродження літературної спадщини сонетиста на Батьківщині вкрай актуальне й потрібне.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Босько В. Історичний календар Кіровоградщини на 2012 рік. Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2011. – 258 с.
2. Долинські новини. – 1992. – 24 червня.
3. Долинські новини. – 1996. – 15 червня.
4. Косенко П. Пізні грона. – Едмонтон: Славута, 1989. – 192 с.
5. Косенко П. Трунок євшану. – К.: Ватра, 1995. – 223 с.
6. Корінь А.М., Корінь Т.В. Долинська галактика: Статті, вірші, фотографії (з історії розвитку літератури та мистецтва на

- Долинщині в кінці ХХ на початку ХХІ століття). – Кіровоград : Лисенко В. Ф., 2012. – 310 с.
7. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка. – К.: Академія, 2007. – 752 с. (Notabene).
 8. Скорина Л. Література та літературознавство української діаспори. Курс лекцій. – Вид. 2-е, доповн. – Черкаси: Брама-Україна, 2005. – 384 с.
 9. Маруценко В.Г. Боковенька – 2006: Степовики. Біографічний довідник. – Долинська, 2007. – 172 с.
 10. Поштові картки та листи Петра Косенка до сестри Таран Євгенії Павлівни, оригінали.
 11. Сонет в історії української та світової літератури. 10-11 класи: посібник / Братко В.О., Паламар С.П. – К.: Педагогічна думка, 2012. – 128 с.
 12. Сучасна енциклопедія України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=3780
 13. Вікіпедія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
 14. Як зробити аналіз вірша. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://shalash.dp.ua/index.php/ukrajinska-literatura/857-yak-zrobiti-analiz-virsha>

In the context of the national cultural and state revival that Ukraine is experiencing at the present stage, the problem of restoring and returning to the people its cultural heritage needs to be solved. Of great interest is the work of Ukrainian writers in the diaspora. The article is devoted to the study of the biography of Petro Kosenko on the material of the first collection "Late Bunches", the peculiarities of his individual creative style, the relationship between real and artistic biography of the artist.

Key words: diaspora, biography, collection, sonnet, images, symbols, author.